

PETRÉTEI DÁVID

A bizonyítékok ismeretelméleti megközelítéséről

Van-e emberhez méltóbb törekvés, mint az igazság-kutatás?¹

A szakirodalom a bizonyítás meghatározásánál ismer logikai, processzuális, pszichikai és ismeretelméleti megközelítést.²

E tanulmány elsősorban az ismeretelméleti megközelítést mutatja be, bele foglalva egyéb szempontokat is.

Ismeret, bizonyítás és igazság

A kriminalisztika megismerő tevékenység.³ A megismerés egyik leglényesebb összetevője az ismeret, a tudás. A tudás platóni definíciója az igazolt igaz hit. (Hogy ezt a hitet ne keverjük a vallásos hittel vagy bármely elhitt dologgal, mondhatunk meggyőződést is helyette.) Az igazolás feltétele óv meg attól, hogy tudásnak tekintsük a véletlen ráhibázást az igazságra.⁴

Az igazolt igaz meggyőződés definíciója csaknem kétezer-négyszáz éven át megállta a helyét, míg a XX. század második felében felbukkantak az úgynevezett Gettier-kihívások. *Edmund Gettier* példái paradoxonok, amikor a személy meggyőződése nem a megfelelő bizonyítékok miatt találkozik az igazsággal. Így bevezet a platóni hármas mellé egy negyedik kritériumot: az igazolt igaz hit megfelelő bizonyítékok alapján alakul ki.⁵

A megismerés „*csak akkor tölti be szerepét, ha a megszerzett ismeretek igazak*”⁶. Bizonyítani tehát annyit tesz, mint „*valamely tétel igazságát más*

1 Angyal Pál: Emlékeimből. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 8. o.

2 Alföldi Ágnes Dóra: Gondolatok a büntetőeljárásbeli bizonyítás jelentőségéről és fogalmának elméleti megközelítéséről. Jogelméleti Szemle, 2011/2.

3 Angyal Miklós: A kriminalisztikai megismerés, avagy a kriminalisztika megismerése. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): A munkát nem lehet eltitkolni – Tiszteletkötet Tremmel Flórián professor emeritus 75. születésnapjára. PTE ÁJK, Pécs, 2016, 9–13. o.

4 Jonathan Jenkins Ichikawa – Matthias Steup: The Analysis of Knowledge. In: Edward N. Zalta (ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Spring 2017
<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/knowledge-analysis/>

5 Edmund Gettier: Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, no. 6, 1963, pp. 121–123.

6 Bócz Endre: A bizonyítás egyes elméleti kérdései és gyakorlati problémái. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2008, 95–102. o. [Kriminológiai Közlemények 65.]

*bizonyos, azaz igaz okok alapján megállapítani. [...] A bizonyítás feladata ezek szerint egyrészt a büntetendő cselekmény megtörténtét, másrészt a tettesként gyanúba fogott személy és a cselekmény közötti okozati összefüggést, valamint mindkettőnek olyan kísérő körülményeit (pl. beszámíthatóságot kizáró okok, minősítő körülmények, mentő- és enyhítő-, terhelő- és súlyosbító körülmények stb.), amelyeknek az anyagi vagy alaki szabályok [...] alkalmazása szempontjából jelentőségük van, az ítélkező bíróság előtt kétségtelenné tenni.”*⁷

Mi is az, hogy igaz?

Az igazság kritériumait számtalan filozófus vizsgálta, és még az igazság fogalmában sincs köztük egyetértés. E tanulmányban az igazság úgynevezett adekvációelméletét veszem alapul, később és helyenként kiegészítve a koherenciaelméletek egyes elemeivel. Mi is az az adekvációelmélet? A motónak választott Angyal Pál-idézet ekként folytatódik: „[...] értve igazságon a dolgoknak és az értelemnek egybeváóságát, vagy mint a régiek mondták: »veritas est adequatio est rei et intellectus«”⁸.

Az igazság adekvációelmélete Arisztotelésztől Aquinói Szent Tamáson át a dialektikus materializmusig megtalálható. Utóbbi szerint az igazság a valóság hű visszatükröződése az ember tudatában.⁹ Azaz a megismerő szubjektum az objektumot, a megismerés tárgyát úgy reprodukálja, ahogyan az a tudaton kívül és attól függetlenül létezik.¹⁰ Az igazság próbaköve a gyakorlat, ennyiben tehát a dialektikus materialista igazságelmélet nemcsak adekvációelméletként (a világ adekvát, hű, megfelelő tükröződése), hanem pragmatikus igazságelméletként is felfogható.¹¹

Az igazság legfontosabb tulajdonsága annak tartalmi objektivitása. Nem a megismerő szubjektumtól függ, hogy igazak-e azok a nézetek, amiket igaznak tart; hanem hogy e nézetek tartalmilag megfelelnek-e az objektív valóságnak. Az igazság azonban nem egyezik a valósággal, ez két különböző fogalom. A valóság objektív, nem jellemezhető az igaz vagy nem igaz tulajdonságokkal. Ilyen tulajdonságokkal csak a valóság tudati tükröképe bírhat; e tudati termékek eltérhetnek a valóságtól. Az igazság mint tudati termék

⁷ Rídegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila: Bűnügyi nyomozástan. Hornyánszky Könyvnyomda, Budapest, 1936, 138. o.

⁸ Angyal Pál: i. m. 8. o.

⁹ Földesi Tamás (szerk.): A dialektikus materializmus. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976, 234. o.

¹⁰ Filozófiai Kislexikon. Kossuth Kiadó, Budapest, 1970, 137. o.

¹¹ Hársing László: Bevezetés a tudományelméletbe. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999, 131. o.

vagy mint gondolat formáját tekintve szubjektív, tartalmát tekintve azonban objektív, mert az igaz és hamis differenciálásának mércéje az objektív valósággal való egybeesés.¹² Ennek próbája pedig a gyakorlat.

Az igazság tehát tartalmát tekintve mindig objektív, ezért nem használom a (főleg régi) kriminalisztikai szakirodalomban meghonosodott „objektív igazság” kifejezést, hiszen másmilyen igazság, mint tartalmilag objektív és formailag szubjektív, nem létezik. Eltekintek továbbá az abszolút és relatív jelzők használatától is. Az igazság abszolút és relatív jellege ugyanis dialektikus egységet alkot. Az igazságban mindig megtaláljuk az abszolút mozzanatot, azaz a teljesség részét: ez nem más, mint a valóság hű visszatükröződése. Ugyanakkor a valóság kimeríthetetlen, egyetlen igazság sem tudja teljes egészében visszatükrözni; ennyiben tehát minden igazság relatív is.¹³

Az egyéb igazságelméletek között meg kell említeni *Alfred Tarski* szemantikai igazságelméletét, ami az adekvációelmélet továbbfejlesztése annyiban, hogy „igaznak” vagy „hamisnak” a nyelvi kijelentéseket tekintjük. A redundanciaelmélet (*Frank P. Ramsey* vagy *Alfred J. Ayer*) szerint nincs valódi igazságprobléma, mert a két mondat: „igaz, hogy az 5 prímszám” és „az 5 prímszám” közt valójában nincs különbség. A performanciaelmélet (*Peter F. Strawson*) szerint az „igazság” nem a dolgok tulajdonsága, sőt nem is tulajdonság; kijelentésével tartalmilag nem mondunk semmit, hanem pusztán nyelvi teljesítményt (performanciát) nyújtunk. *Jürgen Habermas*hoz köthető az igazság diszkurzív elmélete, amely szerint egy kijelentés akkor és csak akkor igaz, ha vele szemben egyetemes konszenzus érhető el. Azaz megalapozott konszenzussal a kijelentés beilleszthető a már elfogadott, koherens kijelentések közé. És ez elvezet az igazság koherenciaelméleteihez (*Francis H. Bradley*, *Brand Blanshard*, *Otto Neurath*, *Nicolas Rescher*), amelyek egyes elemeit szintén felhasználom.

Jogi igazság, erkölcsi igazság, ismeretelméleti igazság

Finszter Géza a kriminalisztika elméletéről írt művében a büntetőeljárásbeli megismerés gátjai közt említi a jogi eszközökből következő akadályokat, amennyiben a jogi igazság nem mindig esik egybe az erkölcsi igazsággal és nem alkalmas az ismeretelméleti igazság igazolására.¹⁴

¹² Földesi Tamás (szerk.): i. m. 234–235. o.

¹³ Uo. 238–239. o.

¹⁴ Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében. Budapest, 2005–2007, 29. o. users.atw.hu/be/letoltes/Krimjegyzet.doc

Az igazság egyfajta redukcionista felfogása alapján ugyanis gyakorlatilag a jog nem igazságot követel, hanem az igazságra vonatkozó meg nem támasztott állítást.¹⁵ (Visszautalok a diszkurzív igazságelméletre!) Ha tehát adott kérdésre a valóságnak megfelelő válasz nem ismert, de a rendelkezésre álló válasz nem képezi vita tárgyát, vagy a kérdést esetleg fel sem teszik, az eljárás lefolyik a tényleges igazság ismerete nélkül is. Ez nem keverendő össze a polgári eljárásjog intézményével, ahol az egyik fél által sem vitatott állításokat nem szükséges bizonyítani. Ebben az esetben ugyanis azért nem vitatja senki az állítást, mert annak tartalmát minden résztvevő a valóságnak megfelelőnek, azaz igaznak tartja.

A jogi megismerés további sajátossága, hogy a jog minősít, azaz tényekként kiválaszt a történésekből olyan elemeket, amelyeket utóbb ilyen vagy olyan normatív vonatkozásba hozhat. Így a jog nem is a tényekben magukban, hanem csakis azok referenciált felfogásában érdekelt.¹⁶ A valóság feltárása és megértése azt a célt szolgálja, hogy a tényeket véges számú, előzetesen kodifikált zárt halmazok elemeiként definiálja, vagyis osztályozza.¹⁷

In dubio pro reo, azaz kétség esetén a terhelt javára kell döntenet. Nyilvánvaló, hogy az ismeretelméleti igazság, a tudományos igazság keresése közben ilyen elv nem létezik. A komplex kriminalisztikai bizonyítás részét alkotó mikrobizonyítás, a szakértői vizsgálat és véleményalkotás során sem számít ez az elv.¹⁸

Az erkölcsi igazság és a jogi igazság szembeállítására tételezhetünk fel olyan példákat, amikor a kétséget kizáróan bizonyított bűncselekmény elkövetőjét felmentik életkora miatt; vagy amikor elítélik a jogos védelem kerekeit túllépő személyt.

Felderítés és bizonyítás

A bizonyításra a szakirodalomban többféle meghatározás létezik, amelyek ennek lényegét – koronként eltérően – a következőképpen fogalmazzák meg. „*A bizonyítás az igazság feltárásának és igazolásának folyamata a büntető-*

15 Varga Csaba: A bírói ténymegállapítási folyamat természete. Budapest, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 148. o.

16 Uo. 63. o.

17 Uo. 151. o.

18 Tremmel Flórián: Bizonyíték a büntetőeljárásban. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2006, 141. o.

eljárásban.”¹⁹ „A bizonyítás lényegi eleme a megismerés, mely folyamatban természetesen jelentős szerepet játszanak a logika szabályai, különösen a közvetett bizonyításnál, valamint a bizonyítás eljárásrendje, a bírói meggyőződés, a pszichológiai tényezők is hangsúlyosak.”²⁰

Az egész kriminalisztika megismerő tevékenység.²¹ Filozófiai értelemben a megismerés feltárából és bizonyításból áll, ahol a feltárás az új, de még nem bizonyított ismeretek megszerzése. A valóságot a feltárás közvetíti a bizonyítás számára, és a bizonyítást a valóság csak feltárt formában érdekli.²² A kriminalisztikában feltáráson a felderítést értjük, aminek eszköze, illetve megvalósulása a nyomozó hatóság tág értelemben vett adatgyűjtő tevékenysége.

A felderítés és a bizonyítás egymástól különböző tevékenységek. Alaki szempontból a felderítés alakszerűtlenebb, nincs eljárásjogi formaságokhoz kötve, szemben a bizonyítással. A felderítés során a nyomozó hatóság a legváltozatosabb körből gyűjthet adatokat. Azaz „mindenféle adat, tény, vélemény, információ és adatforrás felhasználható, amely alkalmas az [...] igazság feltárára”²³. A számtalan beszerzett adat jelentős részét kirotálják az eljárás során; egyrészt tévességük, pontatlanságuk miatt, másrészt irrelevanciájuk, nem a tárgyhoz tartozásuk miatt. Tartalmi szempontból a felderítés az ismeretlen körülmények tisztázása²⁴, a bizonyítás pedig a (felderített) releváns adatok valódiságát igazoló eljárás.²⁵ Ezért a felderítés és a bizonyítás a múltbéli esemény megismerése során két különböző (minőségi) fokozatnak is tekinthető.²⁶

„Az adat és a bizonyíték nem azonos fogalom. Az adatgyűjtés nem bizonyítékokat, hanem csupán adatokat eredményez. A bizonyítékok ezután az adatokon épülnek fel. Vagy egyes adatok emelkednek önmaguk az említett műveletek révén (vizsgálat, bírálat stb.) a bizonyítékok fokára, vagy pedig több adat együttesen szolgáltat a közöttük levő összefüggés, egymásrautalás révén bizonyítékot. Vannak olyan adatok is, amelyek a bizonyítéknyerésnél

19 Kertész Imre: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában. KJK, Budapest, 1972, 222. o.

20 Háger Tamás: Gondolatok a büntetőeljárás fogalmáról és a bizonyítás elméleti háttéréről. Iustum Aequum Salutare X., 2014/3., 51–64. o.

21 Angyal Miklós: i. m.

22 Földesi Tamás: A marxista filozófia bizonyításelméletének alapjai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967, 202. o.

23 Lakatos János: A nyomozás, a felderítés és a bizonyítás kriminalisztikai alapfogalmai és alapösszefüggései. Budapest, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998, 9. o.

24 Lakatos János: A nyomozás – kriminalisztikai szempontból. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, I. kötet, 126. o.

25 Lakatos János (1998): i. m. 14. o.

26 Uo. 13. o.

*nem használhatók fel, ezek a rostálásnál kihullanak.*²⁷ „Az adatok összegyűjtése és vizsgálata során alakulnak ki a bizonyítékok.”²⁸

A bizonyítékfogalom összetevői

Tremmel Flórián bizonyításról írt monográfiájában vázolja a bizonyíték lényegének négyféle megközelítését. Lételeméleti szempontból a bizonyítékok ontológiai jelenségek, önmagukban tények, objektív létezők, függetlenül a hatóság tudatától. Gnosszeológiai (vagy episztemiológiai) szempontból a bizonyítékok lényege azok ismeretelméleti vonatkozása. Logikai megközelítésben a bizonyítékok a büntetőeljárásban logikai érvként (argumentumként) szerepelnek. A normatív megközelítés szerint pedig a bizonyítékok mint jogintézmények vizsgálhatók.²⁹

Ontológiai szempontból a bizonyíték objektív létező, függetlenül attól, hogy a megismerő tudomást szerez róla, vagy sem. A bizonyítékra vonatkozó bármilyen ismeret már más, episztemológiai szempontú megközelítésben kap szerepet. Ez a bizonyításelméletben az objektíven létező tény és a rá vonatkozó ismeret (adat) elvi elhatárolását igényli.

A tények önmagukban, objektíven léteznek³⁰; az adat pedig a tényre vonatkozó ismeret, a tény tudati visszatükröződése.³¹ Más megközelítésben: az adat tények, fogalmak olyan megjelenési formája, amely alkalmas emberi eszközökkel történő értelmezésre, feldolgozásra, továbbításra.³² A tény magának a valóságnak egy (többé-kevésbé körülhatárolható) jelensége³³, a valóság viszont végtelenül összetett.³⁴ Az embertől, a megismerő tudattól függetlenül létező tények a maguk teljességében tehát nem ismerhetők meg. A megismerő mindig csupán adatokat szerezhet a tényről. A tény mindig objektív, az adat szubjektív. A tény mindig igaz, ez objektivitásából fakad; az adat lehet pontos, pontatlan, téves vagy fiktív. Az adat mindig csak rész-visszatükröző-

27 Ridegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila: i. m. 139. o.

28 Balla Lajos: Adalékok a titkos információgyűjtés, valamint a titkos adatszerzés kriminalisztikai és eljárási problémáihoz; Debreceni Ítélotábla, Debrecen, 2007.

http://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/titkosadatgyujtes.pdf

29 Tremmel Flórián: i. m. 75–79. o.

30 Kertész Imre: i. m. 40., 44. o.

31 Alföldi Ágnes Dóra: i. m.

32 Lówi Ildikó: Információs hadviselés hatása az idegenellenességre. *Hadtudományi Szemle*, 2016/1., 249–259. o.

33 Kertész Imre: A bizonyítékok. In: Bócz Endre (szerk.): i. m. I. kötet, 141. o.

34 Földesi Tamás: A „megismerhetőség” modern problémái. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971, 73. o.

dése a ténynek, mert a tény abszolút teljes visszatükröződése maga a tény volna, hiszen minden dolog csak önmagával azonos.³⁵ Tetszőlegesen sok, de véges számú, a tényre vonatkozó adat elvileg még nem adja vissza magát a tényt – „*stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus*” (a hajdani rózsza csak név, pusztán nevet markolunk)³⁶. Még szemléletesebb a távol-keleti példázat, ahol a vakok az elefánt testrészeit tapogatva próbálják jellemezni az egész állatot, természetesen sikertelenül.³⁷

A valóság, tény, adat, információ, dolog stb. természetesen mind igen vitatott filozófiai fogalom, más művekben más-más értelemben használják őket. A fenti tény–adat distinkció helyett egy másik, gyakori megközelítés a valóság–tény (ténybeli kijelentés).³⁸ Ebben a nézetben ugyanis tények általában véve, önmagukban nem léteznek, csakis valamely összefüggésben. A végtelen ténylehetőség közül a megismerő értékelése szelektálhat csak, és ez a szelekció a célja, oka, módja stb. által meghatározott. Az eredményt a megismerőnek utána nyelvi formába is kell öntenie, nevesítenie, ami előfeltételezi a tény nyelven belüli értelmezését is. A tényre irányuló kérdésünk így a megkérdés okát, célját, azaz teljes kontextualitását előfeltételezi.³⁹

Nézetem szerint a tény nem attól létezik, hogy adatokat kezdünk gyűjteni róla. A valóság tényekből áll, köztük olyan tényekből, amelyeket soha senki nem fog megismerni. Elismerjük, hogy a kriminalisztikai megismerés által feltárt tényállás valóban eszköz⁴⁰ a jogkérdések eldöntésében, és azt is elismerjük, hogy a kriminalisztikai megismerésnek éppen ezért a jogalkalmazás által igényelt kérdésekre kell választ keresnie, így valóban szelektál a tények közt. De ettől még valamennyi tényt ontológiai létezőnek tekintünk, a végtelen valóság alkotóelemeinek, amik létezése nem függ attól, hogy ki és hogyan definiálja, határolja le vagy határozza meg őket.

35 Kertész Imre (1972): i. m. 322. o.

36 Umberto Eco: A rózsza neve. Árkádia, Budapest, 1988, 581. o.

37 Petrétei Dávid: Gondolatok a helyszíni krimináltechnika egyes elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Belügyi Szemle, 2013/10., 34–64. o.

38 Varga Csaba: i. m. 26. o.

39 Uo. 98. o.

40 Uo. 136. o.

A bizonyíték és a bizonyítás ismeretelméleti vonatkozásai

A verziók mint hipotézisek

Az Egyesült Államokban a bizonyításnak nincs szilárd filozófiai alapokon álló elméleti háttere. A kriminalisztikai gondolkodás tartalmi oldala és lényege a szerényen csak „tudományos módszerek” (*scientific method*) nevezett megismerési módszertan. A „tudományos módszer” lépései: a vizsgálat, a kérdés megfogalmazása, a hipotézis felállítása (azaz a lehetséges válasz), a tesztelési módszer kiválasztása, a tesztelés, és a következtetés (vagy analízis). A következtetés lehet a hipotézis elvetése vagy igazolása.⁴¹

A hipotézisek közvetett ismeretek abban az értelemben, hogy más, a mindenkori tudás adott szintjén igaznak elfogadott ismeretek segítségével bizonyíthatók.⁴² A hipotézisek esetében az igazság és a bizonyítottság megkülönböztetése indokolt. A hipotézisek is mint kijelentések igazak vagy hamisak, de közvetettségüknel fogva igazságértéküket csak más ismeretek közvetítésével tudjuk megállapítani. Ebből adódóan a hipotézisek igazságát csak bizonyítottsági fokuk (plauzabilitásuk) segítségével közvetve lehet meghatározni. A hipotézisek igazságrelációban vannak a valóság tényeivel (ismeretelméleti összefüggés) és bizonyítottsági viszonyban más ismeretekkel (logikai összefüggés).⁴³

Az ismeretelméletben, logikában, bizonyításelméletben használt „hipotézis” gyakorlatilag megfelel a kriminalisztikában használt „verzió” kategóriájának. A kriminalisztikai gondolkodásban, kriminalisztikai megismerésben a verziók azok a többé vagy kevésbé valószínű lehetőségek, feltételezések, amiknek kizárása vagy megerősítése a nyomozás gyakorlati célja.

A verziókra vonatkozó követelmények

A hipotézisek tekintetében támasztott követelmények logikai, ismeretelméleti és ontológiai követelmények lehetnek.⁴⁴ Kisebb változtatásokkal valamennyi követelmény igaz a kriminalisztikai megismerés során használt verziókra is.

41 Robert J. Girod: *Logical Investigative Methods*. CRC Press, Boca Raton, 2015, pp. 9–12.

42 Hársing László: *A tudományos megismerés és a plauzibilis következtetések logikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 32. o.

43 Uo. 36. o.

44 Uo. 54–59. o.

Logikai, azon belül is szintaktikai követelmény, hogy a verzió jól formulázott legyen: kijelentés, ami a valóságról szóló állítás. Az állítás, kijelentés vagy logikai állítmány idegen szóval predikátum. Egyes kijelentés, ha az állítmányunk egyetlen meghatározott individuumról állít valamit („ez a vadászés az elkövetés eszköze”). Egzisztenciális kijelentés, ha legalább egy individuumról mond valamit („az elkövetés eszköze vadászés”); és általános kijelentés, ha az univerzum minden individuumáról állít valamit („a vadászések alkalmasak emberélet kioltására”). A rendőri munka során a verzió gyakran ölti (költői) kérdés alakját, azonban fontos ezek tartalmi elemzése: valójában a „nem lehet, hogy csak később ért oda?” verzió, mert azt állítja, hogy az illető később ért oda; a „mi van, ha nem is így volt?” azonban (önmagában) nem verzió, mert nem tartalmaz predikátumot, logikai állítmányt.

Szintén szintaktikai szabály, hogy a verzió belsőleg konzisztens legyen, ne legyen benne logikai ellentmondás, azaz ne forduljon elő benne egy állítás és annak ellentéte. Megfogalmazhatók ellentmondásos természetű jelenségekre vonatkozó verziók is, de egy verzióon belül nem lehet logikai ellentmondás. Például egy összetett, kölcsönös testi sértésekből és csoportos garázdaságból álló bűncselekmény egyik alanya lehet egyszerre elkövető is és sértett is, de nem ugyanabban a vonatkozásban.

A harmadik szintaktikai szabály a következtetések logikus levezetése.

A logikai követelmények következő csoportjába a szemantikai követelmények tartoznak. Ilyen, hogy a verzióban használt fogalmak minél élesebbek legyenek. Az élesség ellentéte itt a fogalom homályossága, ami lehet terjedelmi (extenzionális) és tartalmi (intenzionális). A fogalmak homályossága csökkenthető tartalmuk, ismérveik megadásával (reális definíció), más fogalmakkal való összefüggéseik feltárásával (nominális definíció), referenseik megjelölésével (interpretáció), fogalmak átvitele vagy visszavezetése stb. Éles fogalom a könnyű sérülés, homályos fogalom a „jól elverték”. Reális definíció minden törvényi tényállás (például orgazdaság), nominális definíció lehet tipikusan a (törvényi) elhatárolás stb.

További követelmény a szemantikai zárttság vagy homogenitás, azaz a használt fogalmaknak lehetőleg a valóság minőségileg homogén, jól körülhatárolható területeire kell vonatkozniuk. Ez a kriminalisztikában többnyire teljesül, ahol a büntetőjogi relevanciájú kérdések megválaszolása érdekében ismerjük meg a múltat (és nem keverünk bele más fogalmi körökből elemeket, mint amilyen például a szépség, a szerelem, a gondviselés stb.).

Az utolsó logikai, egyben ugyancsak szemantikai követelmény, hogy a legalacsonyabb szintű hipotézisekben előforduló fogalmak legyenek empirikusan interpretálhatók, de a kriminalisztikában általában ez is teljesül. Lényege, hogy a fogalmak kapcsolhatók legyenek a valósághoz, a tapasztalható külvilághoz; ne üres absztrakciók legyenek. A múlt megismerését végző kriminalisztika a dolog jellegéből fakadóan csak empirikusan interpretálható fogalmakat használ.

Az ismeretelméleti kritériumok közül az első a külső konzisztencia követelménye, azaz a verzió legyen összhangban a már igazolt ismeretek legalább egy részével. Teljes egészében nem lehet összhangban, mert akkor semmi újdonságot nem nyújtana, csupán átfogalmazná a meglévő ismereteket. De teljesen ellentétes sem lehet a már igazolt ismeretekkel, mert akkor vagy elvetjük minden további vizsgálat nélkül, vagy felülvizsgáljuk meglévő ismereteinket. Ha a gyakorlatban elfogadjuk, hogy a halált idegenkezűség okozta, akkor az önkezűségre vonatkozó verziókat kizárjuk. Ha mégis erős gyanúnk támad az önkezűségre, akkor felülvizsgáljuk a már igazolt ismereteket az idegenkezűségről. A szintaktikai követelmények között láttuk a belső konzisztencia követelményét; az igazságelméletek között pedig a koherenciálméletet: igaz az, ami illeszkedik (koherensen) a többi igaz állítás közé.

A második ismeretelméleti kritérium a verzió empirikus felülvizsgálhatóságának követelménye. Azaz lehessen a verzióból akár más verziók segítségével olyan következtetéseket levezetni, amik összehasonlíthatók az empirikus evidenciával, tehát a tapasztalható, észlelhető valóság tényeivel. Ez az összevetés főleg az úgynevezett indikátorrelációk révén valósul meg; ilyen indikátorreláció a verzió és a tapasztalati valóság közt például az ok-okozat, a rész-egész, a struktúra és funkció stb. Ez a követelmény zár ki a verziók közül minden olyat, amit elvileg sem tudunk igazolni vagy cáfolni (például mire gondolt a sértett a halála előtt). Illetve ez teszi lehetővé, hogy az indikátorreláció egyik elemét, például az okozatot vagy a részt ismerve következtetni tudjunk a reláció másik felére, az okra vagy az egészre, amit általában a verziónk fed le.

Végül a lételméleti, ontológiai kritérium következik, ami szerint a verzióban csak a valóságban ténylegesen létező elemek, tárgyak, történések szerepelhetnek. A kriminalisztikában ez a feltétel is teljesülni szokott.

A verziók közti választás

Általában több, egymást kizáró, illetve egymást támogató verzióknak, hipotézisünk van a nyomozás során. A rivális hipotézisek közti választást segíthetik

a következő preferencia- és indifferenciakritériumok. E kritériumok is logikai, ismeretelméleti és lételméleti jellegűek lehetnek.⁴⁵

A logikai kritérium alapján, összetett hipotézisek közti választás esetén, az egymástól független egyszerű hipotézisekre építőt részesítjük előnyben az egymástól nem független (azaz egymásból levezetett) egyszerű hipotézisekre építővel szemben. Így válik elérhetővé, hogy a bizonyítékaink ne láncot alkossanak, hanem hálót; egy kisebb bizonyíték kiesése vagy egy részverzió megdőlése így nem (feltétlenül) semmisíti meg a bizonyítást.

Ismeretelméleti kritérium a minél nagyobb magyarázó erő; ennek összetevői a mozgástér, a pontosság és a mélység. A mozgástér a hipotézis által magyarázott jelenségek száma; minél több mindenre nyújt magyarázatot a hipotézis, általában annál kevésbé pontos, és viszont. A magyarázat mélysége a minél inkább strukturális, belső ellentmondásokat is feltáró jelleget jelenti. A kriminalisztikában első ránézésre nem tapasztaljuk a mozgástér és a pontosság említett összefüggését, mert a kriminalisztikai verziók mozgástere általában korlátozott: a múltbéli esemény lefolyására vonatkozik. Ha tágabb összefüggésben szemléljük azonban a kérdést, és a bűncselekmény általános okaira vagyunk kíváncsiak, óhatatlanul eljutunk az olyan jellegű verziókhoz, hogy „ilyet” mégis „ki” tesz; ezekben az esetekben tapasztalni fogjuk a mozgástér és a pontosság előbbi viszonyát. Például: „általában csak a mélyszegénységben élők lopnak” nagy mozgásterű, de kevésbé pontos hipotézis, ellentétben ezzel: „a működő transzformátorról földvezetéket lefűrészelő és balesetet nem szenvedő elkövető tapasztalt, villanyszerelési ismeretekkel rendelkező személy lehet”.

Ugyancsak ismeretelméleti kritérium az igényesség, azaz a probléma megoldásának elősegítése. Az eredetiség, a heurisztikus erő, az egységesítő erő, a prediktív erő a kriminalisztikai verziók összehasonlításánál kevésbé releváns.

Előnyben részesítjük a hajlékonyabb verziókat, amelyek az új adatokhoz képesek idomulni. A hajlékony verzió képes az új adatok következtében továbbfejlődni, nem omlik össze azonnal az új adatok hatására. A hajlékonyság természetesen nem jelenti azt, hogy a verzió a vele ellentétes adatokkal is összeegyeztethető lenne.

Occam borotvája, azaz „*entia non sunt multiplicanda sine necessitate*”, ha két hipotézis közül az egyik tartalmazza a másik hipotézis teoretikus fogalmait és mellette még más teoretikus fogalmakat is, akkor a másik hipotézis választása a célszerűbb. Azaz a felkínált lehetséges magyarázatok közül

⁴⁵ Uo. 60–64. o.

az egyszerűbbet célszerű választani.⁴⁶ Természetesen annak mérése, megítélése és igazolása, hogy két hipotézis közül melyik „egyszerűbb”, nem mindig nyilvánvaló.⁴⁷ Megfogalmazható a tétel úgy is, hogy szükségtelenül nem szaporítjuk a feltételezéseket, az iménti latin formula is lényegében ezt jelenti.

Az utolsó ismeretelméleti kritérium, ami a rivális hipotézisek közti választást elősegíti, az az egyszerűbb empirikus felülvizsgálat lehetősége. Ez könnyen belátható: a nyomozás során célszerű a legegyszerűbben ellenőrizhető verziókkal kezdeni a munkát, hogy később a munka fókuszáltabban, koncentráltabban folyhasson.

Végül az ontológiai kritérium: a szintmegfelelő hipotézist részesítjük előnyben az alacsonyabb szintre utaló (reduktív) és a magasabb szintre utaló (teleologikus) hipotézisek helyett. A kriminalisztikában ez is teljesül, a bűncselekményekre vonatkozó verziók általában a valóság azonos szintjére vonatkoznak.⁴⁸

A verziók mint modellek

„A modell – mint a megismerés sajátos formája – egyszerűbben, anyagilag, vagy eszmeileg reprezentálja a vizsgált objektumot. Az objektum és a modell között mindig pontosan meghatározott megfelelési viszony van. [...] A modellek az objektív valóság többé-kevésbé hű leképezéseinek tekinthetők. A rendszermodell a valóságos rendszer egyszerűsített, annak a vizsgálat szempontjából lényegi tulajdonságait kiemelő leképezése, amely elhanyagolja mindazokat a jellemzőket, amelyek a kitűzött tudományos vizsgálat szempontjából nem meghatározóak.”⁴⁹

„A verzió ismeretelméleti és logikai modell olyan értelemben, hogy a rendelkezésre álló adatok és tények, valamint a felhalmozott ismeretek alapján a jogalkalmazó a verzióban logikailag felépíti a bűncselekmény valamennyi jogilag és kriminalisztikailag lényeges mozzanatát és összefüggését. Ez a bűncselekmény képe lesz. Igaz, még nem bizonyított, csak feltételezett képe, amit a nyomozásbeli bizonyítás – részben vagy egészben – igazol vagy elvet.”⁵⁰

46 William H. Jefferys – James O. Berger: Sharpening Ockham’s Razor on a Bayesian Strop. Purdue University, 1991. <http://quasar.as.utexas.edu/papers/ockham.pdf>

47 Elliott Sober: What is the Problem of Simplicity? In: Hugo A. Keuzenkamp – Michael McAleer – Arnold Zellner: Simplicity, Inference, and Econometric Modelling. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 13–32.

48 Hársing László (1999): i. m. 58. o.

49 Tóth Irén (szerk.): Operációkutatás I. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992, 7. o.

50 Balog János: A modell valóságbizonyítási szerepe a büntető eljárásban. Jogtudományi Közlöny, 1966/8–9., 445–450. o.

A tudományos megismerésben használt ontológiai, ismeretelméleti és logikai modellek⁵¹ a kriminalisztikai megismerésben is használhatók. A bűncselekményről kialakított képünket tekinthetjük a bűncselekmény ismeretelméleti modelljének. A bűncselekményről kialakított képünk logikai modellje a törvényi tényállás. A valóság ontológiai modellje lesz minden kísérlet (a kísérletet itt tágan értelmezzük, nemcsak a bizonyítási kísérletre gondolunk, hanem a szakértői vizsgálatok kísérleti elemeire, például a próbálövésre, az írásminta felvételére stb. is). A valóság ismeretelméleti modellje lesz minden vallomás (tanúk, terhelt stb.); de minden (szubjektív) vallomás egyben (szubjektív) logikai modellje a bűncselekménynek is. Összefoglalva, a bűncselekményről kialakított kép ismeretelméleti modell, ami azonban további ismeretelméleti, logikai és ontológiai modellekből áll össze.⁵²

A modell felépítése úgy zajlik, hogy a nyomozott cselekményről rendelkezésre álló adatokat összevetjük a hasonló ügyekre vonatkozó elméleti és gyakorlati ismeretekkel. (Az ügýtípusismeret⁵³ jelentőségét ez adja.) Logikai műveletként tekintve, kiinduló premisszánk az ügýtípusismeret, a hasonló ügyek általános, illetve tipikus jellemzői; alsó premisszánk a konkrét ügyben rendelkezésre álló adatok köre, konklúziónk pedig a verzió, a modell. A logikai kapcsolatot a két premissza közt azonban általában nem szükségszerű, ezért rendszerint nem csak egy modell, nem csak egy verzió állítható fel.⁵⁴

A bizonyítékok súlya és értéke

„Minden kriminalista annyit ér, amennyi adata van.”⁵⁵

Egyetlen tanú, bármilyen „kerék” vallomást tesz is, soha nem lehet alkalmas a kétely eloszlatására; fennállhat a magabiztosan tévedő tanú lehetősége éppen úgy, mint a szándékosan valótlanúságot valló tanúé. Ha azonban találunk egy másik tanút, aki az előzőtől független, és az első vallomás lényeges pontjait az előző tanúval egyezően adja elő; ha találunk olyan további körülményt, ami erősíti a tanú elfogulatlanságát és megbízhatóságát, akkor ezek a bizonyítékok, egymást erősítve, egyre nagyobb erőre tesznek szert.⁵⁶

51 Horváth Imre: A modellalkotás mint tudományos kutatási módszer. Magyar Filozófiai Szemle, 1965/2., 161–191. o.

52 Balog János: i. m.

53 Lakatos János (2004): i. m. 139. o.

54 Balog János: i. m.

55 Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika alapelvei. Jura, 2013/2., 37–50. o.

56 Ridegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila: i. m. 146. o.

A forrás elemzése

A ténybeli adat nem független a forrásától.⁵⁷ A forrást magát is elemeznünk kell alaki és tartalmi szempontból is. Ugyanaz a tényállítás más súlyt képvisel, ha egy elfogulatlan, az eljárás szereplőit nem ismerő tanú közli, vagy ha egy titkos együttműködő személy, aki maga is bűnöző, és természetesen a gyanúsítottat ilyen minőségében jól ismeri. Ez az alaki szempont; értelem-szerű különbségekkel, de a tárgyi bizonyítási eszközök esetében is el kell végeznünk az alaki szempontú elemzést: a gyanúsított birtokából lefoglalt tárgy vagy a gépkocsija átkutatásakor (átmotozásakor) előkerült tárgy vagy az elkövetés helyéhez közeli szemetesben talált tárgy más-más súlyt képvisel.

A forrás tartalmi elemzése személyi bizonyítékok esetében a vallomás teljességére, összeszedettségére, koherenciájára terjed ki. Ha a ténybeli adat, tehát a bizonyíték egy összefogott, ellentmondásoktól mentes, élményszerű vallomásból nyerhető ki, akkor nagyobb súlyt képvisel, mint a bizonytalan, lényegi kérdésekben önellentmondó, vagy koholtnak látszó vallomásból nyerhető bizonyítékok. Ideértendő természetesen a túl szép, túl kerek, de a kérdések hatására megzavarodó, hasonlóan fontos pontokra lényegesen és látványosan rosszabbul emlékező tanú is. Sőt, ideértendő akár az is, hogy a tanú kihallgatását ki végezte, milyen felkészültséggel. Mennyire fordított gondot a kihallgatáskor az érzékelés és emlékezés pszichológiai alapú torzulásaira és torzításaira⁵⁸, vagy esetleg kommentár és rákérdezés nélkül lejegyezte a tanú állításait.

Tárgyi bizonyítási eszközöknél a forrás tartalmi elemzése elsősorban arra vonatkozik, hogy az adott tárgyi bizonyíték mit is bizonyítana pontosan. Ne feledjük, hogy a „poháron X. Y. tenyérynoma” nemhogy X. Y. bűnösségét nem bizonyítja, de még azt sem, hogy a helyszínen járt volna. A poháron lévő tenyérynoma azt bizonyítja (igaz, azt teljes erővel és kétségtelenül), hogy a poharat X. Y. valahol, valamikor a viszonylagos közelmúltban megérintette. De a tartalmi elemzéshez tartozik, hogy milyen szelektivitású az adott fajta tárgyi bizonyítási eszköz általában. Az ujjnyomok szelektivitása abszolút; a jó minőségű DNS-maradványoké szintén. A lábbelinyom, a ruházat elemi száalai már kevésbé; de egymást ezek is erősítik: a nadrág száalai önmagukban gyakoriak, az ingéi és a dzsekiéi is. A három egyszerre azonban már nagyon

⁵⁷ Kertész Imre (1972): i. m. 60. o.

⁵⁸ Elek Balázs: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai. Debreceni Jogi Műhely, 2006/4.
http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektusai/

ritka. Két kabáton egymás szálai még magyarázhatók a véletlennel; két kabát és két nadrág szálai egymáson már sokkal nehezebben; az egyre biztosabban igazolja a ruházatok korábbi érintkezését.

A forrás alaki és tartalmi elemzése sokszor nem választható el élesen; de természetesen az csak egyszerre, egységesen végezhető el, és egységesen, egyetemesen kell a forrás értékét meghatározni is. Hiába foglaljuk le a gyanúsított birtokából a kést, ha az nem az elkövetés eszköze; és hiába indifferens helyen találjuk meg a másik kést, ha azon ott a sértett és a gyanúsított DNS-e is.

Tajvanon a kilencvenes években halálra ítélték és kivégezték emberölés miatt a később ártatlannak bizonyult terheltet, mert megtalálták a DNS-ét az áldozatával együtt egy zsebkendőn a tetthelyen. A tetthely egy nyilvános véccé volt; a terhelt kidobta a zsebkendőjét a szemetesbe, amire később a valódi elkövető rádobott egy, a sértett vérével és testnedveivel szennyezett másik zsebkendőt; a sértett anyagmaradványai az előbbi zsebkendő is beszennyezték. A szemle során a szemetest kiborították, a tartalmát egyesével lefoglalták, de nem dokumentálták világosan a szemét eredeti helyzetét, illetve, ami még fontosabb lett volna, nem értelmezték a körülményeket. Később az eljárásban a bűnjel már úgy szerepelt, mint „a” zsebkendő, rajta a sértetti DNS mellett egy idegen férfi-DNS-sel.

Súly, érték és valószínűség

Egyes bizonyítási eszközöknek, tipikusan egyes tárgyi bizonyítékoknak lehetnek számszerűsíthető tulajdonságaik; más bizonyítási eszközöknek, tipikusan a személyi bizonyítékoknak azonban nem. Önmagában ez a tény nem von le semmit a bizonyíték értékéből.

Általában a mérhető, analitikai eszközökkel vizsgálható, kvantitatív és kvalitatív elemzés alá vonható bizonyítékoknak lehetnek számszerűsíthető értékeik. Ilyenek a természettudományos analitikai eszközökkel mérhető, vizsgálható bűnjelek, mint amilyenek általában az anyagmaradványok (DNS, kábítószer, véralkohol, festékek stb.), persze nem mindegyik (például a szag nem).

Más bizonyítékok vizsgálata nem mérésre épül, hanem felismerésre; a felismerésnek pedig nincsenek számszerűsíthető értékei. A felismerés vagy megtörténik, vagy nem. Ha nem történik felismerés, de megállapítható „hasonlóság”, akkor az szubjektív benyomás, ami objektív számokkal nem pontosan támasztható alá; ha erre néha kísérlet történik is, az többnyire illúzió, mert a változók meghatározása végső soron önkényesen, legfeljebb becslésekkel történik.

A tárgyi bizonyítási eszközök közül felismerésre és nem mérésre épül a képi információk vizuális összehasonlításán alapuló szakértői szakterületek vizsgálata (nyom-, írás-, ujjnyom- és fegyverszakértés).⁵⁹ Ugyancsak felismerésre épül az igazságügyi orvostan számos diagnosztikai megállapítása (halál ténye, hullamerevség mértéke, hullai sápadtság kiterjedése stb.), az antropológiai személyazonosítási módszerek, a könyvszakértői vizsgálatok. Illetve a bűnügyi helyszín komplex értelmezése is (lőirány-meghatározás, tűzvizsgálat, vérnyomelemzés, gondolati rekonstrukció), még akkor is, ha egyes részletek esetében méréseket és számításokat használunk.

A valószínűség *Hans Reichenbach* monisztikus felfogása szerint a véletlen események viszonylagos gyakoriságának határértéke, tehát statisztikai valószínűség. Így az egyedi, egyszeri eseményeknek nincs valószínűségük. Használja a logikai valószínűség fogalmát, de a statisztikai valószínűsége visszavezetve, izomorfikus kapcsolatot feltételezve köztük; e szerint a logikai valószínűség nem az események, hanem a róluk alkotott kijelentések viszonylagos igazsággyakoriságán alapul.⁶⁰

A pluralisztikus értelmezés megkülönböztet többféle valószínűséget. *Rudolf Carnap* élesen megkülönbözteti a statisztikai és a logikai valószínűséget. Utóbbin a konfirmáció fokát érti, tehát H hipotézis valószínűségét E evidencia alapján; de felfogható a logikai valószínűség a korrekt fogadási aránynak és a relatív gyakoriság becslésének is.⁶¹

Karl R. Popper megkülönbözteti az objektív események valószínűségét, ami numerikus természetű, és csak akkor beszélhetünk róla, ha fennáll a gyakorisági interpretáció lehetősége. Popper korai tudományelméleti nézetei szerint a tudományos kijelentések nem bizonyíthatók (verifikálhatók), hanem legfeljebb cáfolhatók (falszifikálhatók). Ennek oka az indukció problémájának megoldatlansága, de ezt nem fejtjük ki; sőt maga Popper is finomította később a falszifikálhatóság kizárólagosságára vonatkozó tételeit. Lényegében a logikai valószínűség Poppernél a falszifikálhatóság fokának inverze; fontos azonban, hogy ez nem numerikus természetű valószínűség, hanem mindig két kijelentés összehasonlításán alapul.⁶²

Pólya György a valószínűség két minőségileg különböző válfajaként a statisztikai valószínűséget és a plauzibilitást különíti el. Ez utóbbiban a való-

59 Petrétei Dávid: i. m.

60 Hársing László (1971): i. m. 146. o.

61 Hegyi Ferenc: Rudolf Carnap a valószínűség felfogásának néhány kérdéséről. *Acta Universitatis Szegediensis: sectio philosophica*. Szeged, 1981/25.; 25–36. o.

62 Hársing László (1971): i. m. 166–168. o.

színúségelmélet nem más, mint a plauzibilis következtetések logikája, maga a valószínűség pedig a racionális hit foka.⁶³ Nagyon fontos továbbá, hogy Pólya szerint a plauzibilitáshoz számértéket meghatározni (jelenleg) nem lehetséges; nem triviális esetekben a hihetőség/hitelesség kiszámítására még senki nem terjesztett elő meggyőző és világos módszert, így azokban a valós esetekben, amikor a hihetőség megbízható becslésére van szükség, a hihetőség számszerűsítésére tett kísérleteket senki nem veszi majd komolyan.⁶⁴ A komparatív logikai valószínűséggel modellezett plauzibilitásnak csak a szélső esetekben (szükségszerű, illetve lehetetlen) van numerikus értéke; egyéb esetekben csak két plauzibilitás hasonlítható össze egymással, aminek az eredménye lehet kisebb, nagyobb vagy egyenlő.⁶⁵

A mérésekre, számításokra épülő szakértői vizsgálatok az utóbbi évtizedekben rutinszerűen alkalmazzák a Bayes-tételt és az arra épülő Bayes-statisztikát, ami a klasszikus valószínűségszámítástól és klasszikus statisztikától számos ponton eltér, két, egymást kiegészítő, egymásra ható elméletet eredményezve. A klasszikus felfogásban a valószínűség objektív fogalom, a relatív gyakoriságok határértéke; a bayesi valószínűség az egyes, nem ismétlődő események vagy állapotok bekövetkezésének várt gyakoriságát jellemző mérőszám.⁶⁶ A Bayes-elmélet egyik legfontosabb eleme az *a priori* valószínűség, vagyis prior, ami a statisztikai mintán kívüli információk felhasználását jelenti. Erre szemléletes példa a zenebolond, aki a kotta egyetlen oldalát megnézve tízből tízszer azonosítja *Mozart* vagy *Haydn* darabját; és a kocsmatöltelék, aki tízből tízszer találja el, hogy fej lesz a feldobott pénzen, vagy irás. Ha véletlennek tekintenénk a teljesítményt, akkor mindkét esetben nagyon kevés, 1:1024 valószínűség jönne ki. Tehát feltételezzük, hogy a zenebolond érti a szakmáját, a kocsmatölteléknek meg paranormális képességei vannak. Látható azonban, hogy a zenebolond esetében „nagyobb joggal” (magasabb *a priori* valószínűséggel) feltételezhetünk olyan előzetes ismereteket, amelyek magyarázzák a helyes tippelést. A paranormális képességekre, jelen ismereteink alapján, lényegesen alacsonyabb *a priori* valószínűséget adunk.⁶⁷ Mindennek lehetséges kriminalisztikai alkalmazása lehet a következő: a helyszínen talált lábnyomot és a gyanúsítottól lefoglalt cipőt a szakértő összehasonlítja, és csupán csoportazonosságot állapít meg, nem kategorikus egyezést. Két helyen

63 Uo. 139. o.

64 George Polya: *Mathematics and plausible reasoning II., Patterns of Plausible Inference.* Princeton University Press, New Jersey, 1954, p. 138.

65 Hársing László (1971): i. m. 179. o.

66 Hunyadi László: Bayesi gondolkodás a statisztikában. *Statisztikai Szemle*, 2011/10–11., 1150–1171. o.

67 Uo.

beszélhetünk ebben a képletben *a priori* valószínűségekről: ha a cipő maga ritka darab, például gyűjtői, limitált kiadás, és az egész országban mindössze néhány tucatot adtak el belőle. Másrészt fontos tisztázni, hogy miért tartottak házkutatást, és miért lett gyanúsított az illető; lehet, hogy ez az „egyszerű” csoportazonosság szinergiában áll számos hasonló, önmagában gyenge bizonyítékkal.

A Bayes-tétel és a gráfelméleten alapuló Bayes-hálók ugyancsak bírnak kriminalisztikai alkalmazási lehetőséggel.⁶⁸ A Bayes-háló matematikai értelemben úgynevezett DAG, irányított aciklikus gráf.⁶⁹ E gráf csomópontjai a legváltozatosabb adatok mint változók, a köztük lévő élek pedig oksági vagy információs függőségek.⁷⁰ A bizonyítékok, illetve a bizonyítékforrások értékelésekor a Bayes-hálóra építő elemzés nagyon hasznos lehet. A gépkocsi színéről nyilatkozó tanú vallomását korrigálni kell a megvilágítási körülmények színérzékelést torzító hatásaival, például.⁷¹ A tanúvallomásra felrajzolható teljes Bayes-hálóban helyet kapnak az érzékelést befolyásoló környezeti tényezők, illetve olyan szubjektív tényezők, mint az illető érzékszerveinek egészségi állapota, pihentsége, figyelme. A következő csoportban a tanú memóriájának összetevői szerepelnek, a következőben az a készsége, hogy élményeit élő szóban hogyan tudja továbbadni stb. Természetesen külön vizsgálatot igényel a tanú elfogultsága, szándékos megtévesztő magatartása stb.⁷²

Ismét hangsúlyozom azonban, hogy mindezeket a vizsgálatokat elvégezzük ugyan, a bizonyítékot részletekbe menően elemezzük, azt azonban elutasítom, hogy ezekhez a változókhoz numerikus értékeket rendeljünk, és matematikai műveleteket végezzünk velük. A számértékek meghatározása ugyanis a kriminalisztikában mindig többé-kevésbé önkényes. A mindennapok szövedékébe ágyazott triviális tények⁷³ esetében nem történik meg, hogy „az egyre gyűlő, halmozódó bizonyítékok a szubjektivitást előbb utóbb ki-

68 Orbán József: A Bayes-hálók bűnügyekben. In: Finszter Géza – Sabjanics István (szerk.): Biztonsági kihívások a 21. században. Dialóg Campus, Budapest, 2017, 799–808. o.

69 Judea Pearl: Bayesian Networks. http://ftp.cs.ucla.edu/pub/stat_ser/R246.pdf

70 Orbán József: A Bayes-hálók rendészeti alkalmazhatóságának vizsgálata. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról. Pécs, 2013, 379–386. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV.]

71 Orbán József: A jog konvergenciája a természettudományok felé a Bayes Analízis apropóján. *Glossa Iuridica*, 2013/1., 42–46. o.

72 Orbán József: Az igazság eróziója a tanúvallomásokban – A valóságtartalom becslése Bayes-hálóval. A Pécsset, 2017. június 29-én, a Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig című konferencián elhangzott előadás.

73 Finszter Géza: i. m. 29. o.

*küszöbölük, valamint a bizonyítékok súlya alatt a következtetések és a döntések valami objektív határhoz konvergálnak*⁷⁴.

A hiányzó bizonyíték

Bizonyos esetekben a várakozásainkkal, tapasztalatunkkal ellentétben nem találunk nyomokat, elváltozást, bizonyítékot. Ezt egyesek „negatív nyom” néven ismerik, ezt a kifejezést nem tartom szerencsésnek. Helyesebb a negatív körülményekre vonatkozó bizonyítékokról beszélni.⁷⁵ Ilyen hiányzó elváltozás lehet a lakat lefűrészelése esetén a forgács hiánya a padlóról; ilyen lehet egy véres bűncselekmény esetén a gyanúsított személy tiszta ruházata stb. Mint mindent, úgy természetesen ezeket a hiányzó elváltozásokat is értékelnünk kell, de különösen fontos, hogy az adatokat a helyükön kezeljük, és az értékelésnél ne essünk túlzásba.

Az alapvető axióma ezen a területen így hangzik: „*A bizonyíték hiánya nem a hiány bizonyítéka.*” Ezt a tételt a híres csillagász, *Carl Sagan* tette népszerűvé; ő az angol királyi csillagásztól, Ludlow bárójától, *Martin Reestől* vette. De már *Bertrand Russel* is leszögezte, hogy valaminek a nemlétét bizonyítani gyakran lehetetlen.⁷⁶

A bizonyíték hiánya nem a hiány bizonyítéka. Számptalan egyéb magyarázat lehetséges az elváltozás (a „bizonyíték”) hiányára azon kívül is, hogy az elváltozást létrehozó esemény nem történt meg. Személyi bizonyítékok esetén az érzékelés, észlelés, emlékezet hiányosságai, vagy akár a tévedés, a rosszhizemű elhallgatás lehet ok, de épp így a kihallgató felületessége vagy sablonossága, vagy a jegyzőkönyv pontatlansága, egyszerűsítései. Tárgyi bizonyítási eszközöknél a nyomképződés folyamata vagy a környezeti tényezők hatása lehet az elváltozás hiánya, vagy akár az inadekvát felkutatási, rögzítési és megőrzési módszerek. A krimináltechnika számptalan olyan jelenséget ismer, ami a tárgyi bizonyíték hiányát idézi elő. Gondoljunk a szagmaradvány sérülékenységére és néhány órán belüli elenyészésére; a nagy hideg miatt nem képződő ujjnyomokra; a rossz csomagolás miatt megsemmisülő égésgyorsító maradványokra, a rothadó biológiai anyagokra stb.

Minden módszernek megvannak a maga korlátai, és ezeket ismernünk kell. Ugyancsak ismernünk kell a saját határainkat a módszer használata so-

⁷⁴ Hunyadi László: i. m.

⁷⁵ Tremmel Flórián: i. m. 117–118. o.

⁷⁶ Lawrence I. Bonchek: Absence of Evidence is not Evidence of Absence; *The Journal of Lancaster General Hospital*, no. 3, 2016, pp. 65–66.

rán. Minden szakembernek fel kell ismernie, amikor a saját határaihoz vagy a módszer korlátaihoz érkeznek, és akkor nem léphet tovább.⁷⁷

Ez az axióma segít elkerülni az olyan szakszerűtlen érvelést, hogy a szagazonosító kutya a gyanúsítottat kizárta stb.

A negatív körülményekre ugyanakkor természetesen vonatkozhatnak valódi bizonyítékok! Ezekben az esetekben, az előbbi axióma szerint, igenis van bizonyítékunk a hiányra. Ilyen lehet tipikusan a megcáfolt alibi, vagy az olyan felismerésre bemutatás, ahol a tanú nemcsak nem ismeri fel a gyanúsítottat, hanem határozottan kizárja a neki bemutatott személyeket, érdemi érvekkel. De természetesen bizonyítanunk kell bármilyen mulasztást, ha az tényállási elem.

A másik fontos megjegyzésünk, hogy noha a bizonyíték hiánya általában nem zárja ki a verziót, a verzió ellentétét soha, semmilyen körülmények között nem alapozza meg önmagában. Bármit csakis a rá vonatkozó adatok alapozhatnak meg, más nem.

Befejezés

A bizonyítékok, a bizonyítás számtalan releváns aspektusa nem került még csak említésre sem ebben a tanulmányban. Ennek terjedelmi okai vannak; a jogellenes bizonyítékok problematikája, a titkos bizonyítékok problematikája még röviden vázolva is szétfeszítette volna az értekezés kereteit. Ugyancsak nem érintem a közvetett bizonyítás kérdéseit. Sem logikai értelemben, amikor a közvetett bizonyítás az ellentét lehetetlenségének vagy valótlanságának kimutatása, idegen szóval *deductio in absurdum*⁷⁸ vagy *reductio in absurdum*⁷⁹; sem kriminalisztikai értelemben, amikor a rendelkezésre álló bizonyíték vagyis adat valamilyen közbeeső tényre, gyanúokra vonatkozik. Ez a téma önálló, hasonlóan terjedelmes tanulmányt igényelne.

⁷⁷ Paul Erwin Kish – Herbert Leon MacDonell: Absence of Evidence is Not Evidence of Absence. *Journal of Forensic Identification*, no. 2, 1996, pp. 160–164.

⁷⁸ Ridegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila: i. m. 140. o.

⁷⁹ Angelina A. Monroy – María G. Astudillo: Proof by reductio ad absurdum: An experience with university students. 2016. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01280523/document>